

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาถึง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในเขตจังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ศึกษาความสำเร็จของเกษตรกรในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ศึกษาปัญหาและความต้องการของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในพื้นที่ 4 อำเภอ 7 ตำบล รวมทั้งสิ้น 150 ราย จังหวัดลำพูน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคม (Statistical Package for the Social, SPSS / for Windows) แล้วใช้เครื่องมือทางสถิติวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และสภาพทางภูมิศาสตร์ รวมถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ตลอดจนการปฏิบัติของเกษตรกรในขั้นตอนต่างๆ ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยใช้สถิติในการพรรณนาวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าสูงสุด (Maximum) ค่าต่ำสุด (Minimum) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลพื้นฐาน และการปฏิบัติในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกร กับระดับผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรได้รับ โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์คือ การวิเคราะห์ถดถอยพหุ (Multiple Regression Analysis) ซึ่งใช้การวิเคราะห์แบบหลายขั้นตอน (Stepwise Method) และผลการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกรที่อยู่ในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน และสภาพทางภูมิศาสตร์ ในเขตจังหวัดลำพูน

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนส่วนใหญ่เป็นเพศชายร้อยละ 76.67 มีอายุโดยเฉลี่ย 51.4 ปี และมีอายุอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 45 ถึง 54 ปี มากที่สุด และส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาร้อยละ 84.7 เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนเฉลี่ยแล้วเป็นสมาชิกมาได้ 3 ปี 2 เดือน ส่วนใหญ่เกษตรกรเป็นสมาชิกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 (4 ปี) มีสถานะ

ภาพการเป็นสมาชิกเพียงอย่างเดียวร้อยละ 87.3 ที่เหลือเป็นเกษตรกรที่เป็นประธาน และกรรมการ
ผู้ทรง

การใช้พื้นที่ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน พบว่า มีพื้นที่เฉลี่ย
ต่อครัวเรือนเท่ากับ 4.8 ไร่ ใช้แรงงานในการผลิตเป็นจำนวน 2 และ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 60.7 และ
17.3 ตามลำดับ เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 79,471 บาทต่อปี สำหรับต้นทุนการผลิต
เมล็ดพันธุ์ข้าวโดยเฉลี่ยมีค่าเท่ากับ 10,556.9 บาทต่อคน ส่วนใหญ่มีต้นทุนการผลิตเฉลี่ย 5,000 ถึง
9,999 บาท ซึ่งเกษตรกรขายเมล็ดพันธุ์ข้าวในปี พ.ศ. 2546 ได้ราคาเฉลี่ย 11 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่ง
ราคาผลผลิตสูงสุดอยู่ที่ 12 บาทต่อกิโลกรัม และราคาผลผลิตต่ำสุด 7.5 บาทต่อกิโลกรัม โดย
เกษตรกรส่วนใหญ่ขายได้ในราคาระหว่าง 11.00 ถึง 12.99 บาทต่อกิโลกรัม

เกษตรกรได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม
ร้อยละ 86.7 และมาจากแหล่งความรู้อื่น ๆ ร้อยละ 81.0 ได้แก่ ศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 7 จ.เชียงใหม่
สถานีทดลองข้าวสันป่าตอง และเจ้าหน้าที่จากกรมวิชาการเกษตร และพบว่ามีการติดต่อกับ
ประธานงานกับเกษตรกรรายอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิกด้วยกันในเกณฑ์ที่ติดต่อประธานงานน้อย มีการ
ติดต่อกับเกษตรกรรายอื่นที่ไม่เป็นสมาชิกอยู่ในเกณฑ์ที่ติดต่อประธานงานน้อยที่สุด ส่วนการติด
ต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมระดับตำบลอยู่ในเกณฑ์ที่ติดต่อประธานงานน้อย อีกทั้งมีการติดต่อกับเจ้า
หน้าที่ส่งเสริมระดับอำเภออยู่ในเกณฑ์ที่ติดต่อประธานงานน้อยที่สุด เช่นเดียวกันกับการติดต่อกับ
เจ้าหน้าที่ส่งเสริมระดับจังหวัด อาจกล่าวรวมได้ว่า เกษตรกรมีการติดต่อที่ระดับน้อยที่สุด โดยมีค่า
เฉลี่ยในการติดต่อกับเกษตรกรรายอื่น และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเท่ากับ 3.6 ซึ่งถือว่ามี
การติดต่อที่น้อย เกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารจากเพื่อนบ้าน และจากเครือข่าย อยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด
ส่วนการได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้ใหญ่บ้าน จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และจากคณะ
กรรมการกลุ่มอยู่ในเกณฑ์น้อย

เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ 2.5 ครั้งต่อปี ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่ที่ไม่
สามารถเข้าร่วมการอบรมฯ เนื่องจากได้ส่งตัวแทนไปอบรมแทนร้อยละ 44.6 มีลักษณะการรวม
กลุ่มกันเพื่อคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานในกลุ่มร้อยละ 64.0 แต่ไม่ได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อคัด
เลือกพื้นที่จัดทำแปลงสาธิตการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวร้อยละ 76.7 มีการเข้าร่วมประชุมอบรมจากผู้นำ
กลุ่ม เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรร้อยละ 45.3 มีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผน และตัดสินใจ
ในการแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มในระดับร้อยละ 38.7 ส่วนที่ไม่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อพูดคุยและ
นำเสนอ และไม่เคยให้ความรู้แก่เกษตรกรรายอื่นที่ไม่ใช่สมาชิก และไม่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อชักชวน
เกษตรกรรายอื่นเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มร้อยละ 64.7 และ 92.0 ตามลำดับ

การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 591.5 กิโลกรัมต่อไร่ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ผลิตเมล็ดพันธุ์ได้อยู่ในช่วง 500 – 599 กิโลกรัมต่อไร่ร้อยละ 32.7 และนำเมล็ดพันธุ์เข้าตรวจวัดอัตราการงอกร้อยละ 65.5 พบว่ามีอัตราการงอกที่อยู่ในช่วงร้อยละ 80 ถึง 89.9 มากที่สุด ในปีการเพาะปลูก 2546/2547 เกษตรกรกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้กับสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเช่นเดียวกัน โดยจำหน่ายในราคา 8 ถึง 10.99 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเฉลี่ยแล้ว 11.0 บาทต่อกิโลกรัม มีเกษตรกรที่กระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้แก่เกษตรกรใกล้เคียงที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ โดยจัดจำหน่ายในราคา 11 ถึง 12.99 บาทต่อกิโลกรัม และราคา 8 ถึง 10.99 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนที่จำหน่ายให้แก่หน่วยงานภาครัฐบาลในราคา 5 ถึง 7.99 และ 8 ถึง 10.99 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเฉลี่ยแล้ว 8.0 บาทต่อกิโลกรัม และยังคงมีเกษตรกรที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นข้าวเปลือกในราคา 5 ถึง 7.99 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเฉลี่ยแล้ว 6.7 บาทต่อกิโลกรัม เกษตรกรเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อบริโภคจำนวน 1,919.0 กิโลกรัม ในช่วงปี พ.ศ.2546 ถึง 2547 เกษตรกรเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้อยู่ในช่วง 500 – 1,499 กิโลกรัม ร้อยละ 44.0 และเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อขยายพันธุ์ในปีเพาะปลูกถัดไปอยู่ที่ 28.9 กิโลกรัม แต่เกษตรกรโดยส่วนใหญ่แล้วไม่ได้มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อขยายพันธุ์เลยร้อยละ 83.3 เกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่รับน้ำฝนร้อยละ 62.0 สภาพดินเหนียวปนทราย มีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินปานกลาง

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกร

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนมีการปฏิบัติต่าง ๆ ในแปลงเพาะปลูกสรุปได้ดังต่อไปนี้

ในขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ปลูก เกษตรกรควรมีการไถดะ (กลบวัชพืช) อย่างน้อย 7 วัน แต่ที่เกษตรกรไถดะไว้ก่อนล่วงหน้า 15-30 วัน อาจเป็นเพราะระยะเวลาต้นกล้าให้พร้อมที่จะปักดำ อีกทั้งปริมาณน้ำในกระถางน้ำให้มีปริมาณมากพอที่จะปักดำ การไถดะในนาเกษตรกรน้ำฝนจะช้าหรือเร็ว ขึ้นอยู่กับปัจจัยของน้ำฝนเป็นสำคัญ (กรมวิชาการเกษตร, 2545) เกษตรกรส่วนใหญ่มีการเตรียมแปลงเพาะปลูกข้าวพันธุ์โดยการทำเทือกปรับผิวน้ำให้เรียบ แห่เมล็ดพันธุ์ไว้เป็นระยะเวลา 2 วัน ก่อนทำการนำไปเพาะปลูก หว่านข้าวที่ห่มบนเทือกทันทีที่เตรียมเทือกเสร็จ

ในช่วงการปักดำโดยใช้ระยะระหว่างแถวตอกอ ห่าง 25*25 ซม. ใช้กล้าปักดำอายุ 25 – 30 วัน มีการปฏิบัติร้อยละ 88.0 ปักดำมีต้นกล้า 5 – 7 ต้น/กอ มีการปฏิบัติร้อยละ 50.7 และปักกล้าลึก 3 – 5 ซม. มีการปฏิบัติ 95.3 มีการสำรวจศัตรูข้าว/ศัตรูธรรมชาติในระยะต้นกล้าอายุ 10 – 15 วัน

ในช่วงหลังปักดำมีการสำรวจศัตรูข้าวในช่วงหลังออกรวง จนถึงระยะที่เมล็ดแก่ มีการใส่ปุ๋ยแต่งหน้าก่อนตั้งท้อง หรือออกรวง กำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชร่อง / หลังออก

ควบคุมระดับน้ำในแปลงนาตลอดฤดูกาลพอกับ การเพิ่มน้ำในแปลงนาหากพบว่าแปลงนาขาดน้ำ ทำการตรวจคัดพันธุ์ปนในระยะไถ่มรวง

สำหรับการใช้เมล็ดพันธุ์เพื่อเตรียมในแปลงกล้า เกษตรกรส่วนน้อยเพียงร้อยละ 29.3 ใช้ในอัตรา 5-10 กก.ต่อไร่ เป็นเพราะว่าเกษตรกรเข้าใจว่าเป็นการเตรียมเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ปลูกในอัตราต่อไร่ ซึ่งในอัตราดังกล่าว เป็นคำแนะนำของส่วนราชการทั่วไป

ในการจัดการธาตุอาหารต้นข้าว เกษตรกรไม่นิยมใส่ปุ๋ยรองพื้นแปลงกล้าเพราะเกษตรกรเข้าใจว่าสิ้นเปลือง จึงไม่ให้ความสำคัญต่อการเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้าที่ดีตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการเจริญเติบโตหลังจากมีการย้ายกล้าปักดำ เนื่องจากการใช้กล้าที่แคะแสรนมีผลกระทบต่ออาการเจริญเติบโตภายหลังจากการปักดำ เช่น การแตกกอ ความสูง ขนาดของรวง ขนาดของเมล็ด มีเกษตรกรเกือบครึ่งนิยมใส่ปุ๋ยหลังจากปักดำแล้ว 1-2 อาทิตย์ เพราะไม่มีเวลาจึงทำให้ต้นตั้งตัวช้า และแคะแสรน ซึ่งต่างจากการใส่ปุ๋ยก่อนปักดำ ซึ่งต้นกล้าสามารถดูดปุ๋ยขึ้นมาใช้ได้ทันที ทำให้ต้นกล้าฟื้นตัวเร็ว และมีการเจริญเติบโตที่สมบูรณ์ต่อไป

เกษตรกรคัดพันธุ์ปนในช่วงไถ่มรวงมากที่สุด เพราะระยะนี้เป็นระยะที่แยกความแตกต่างระหว่างพันธุ์แท้ และพันธุ์ปนได้ชัดเจนมากกว่าในระยะอื่น ๆ เพราะลักษณะต้น และใบ ที่มีลักษณะค่อนข้างใกล้เคียงกัน

เก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานคน จากนั้นตากข้าวไว้ในนา 2-3 แดด เพื่อลดความชื้นก่อนนวด ส่วนน้อยมากที่ทำการแยกเมล็ดที่เก็บเกี่ยวแล้วออกจากขอบแปลงต่างหาก และทำความสะอาดเบื้องต้นโดยขจัดสิ่งเจือปนออก อีกทั้งทำให้ความชื้นของเมล็ดพันธุ์ไม่เกิน 14% ก่อนนำไปบรรจุกระสอบ และเก็บรักษาโดยเก็บในอากาศถ่ายเทได้สะดวกป้องกันแดดและฝนได้ดี ใช้ไม้หรือแคร่รองรับกระสอบเมล็ดพันธุ์ไม่วางกับพื้นดิน หรือพื้นปูนโดยตรง เก็บไว้เป็นสัดส่วนไม่ปะปนกับเมล็ดพันธุ์ข้าวชนิดอื่น อีกทั้งมีการจัดกองต้องมีช่องว่างให้สามารถเข้าสู่ตัวอย่างได้รอบกอง และหมั่นตรวจสอบและป้องกันกำจัดแมลงศัตรูที่จะเข้ามาทำลายขณะเก็บรักษา ตามลำดับ

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรในโครงการฯ ด้วยค่าสถิติ Multiple Regression Analysis แบบ Stepwise Method เพื่อพิสูจน์สมมุติฐาน

ตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์กับผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรในโครงการฯ ได้รับที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติมีเพียง 5 ตัวแปร คือ รายได้รวมทั้งครอบครัว ประสิทธิภาพการผลิต

เมล็ดพันธุ์ การมีส่วนร่วม และระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตัวแปรอื่น ๆ นั้น ไม่มีอิทธิพลต่อผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาถึงสมการที่ได้จากตัวแปรทั้ง 5 ตัวแปร ปรากฏว่า สมการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีค่าสหสัมพันธ์ถดถอย = 0.41 ซึ่งแสดงว่าตัวแปรอิสระทั้ง 5 ตัวแปร สามารถอธิบายการผันแปรในผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้ประมาณร้อยละ 17.2 ($R^2 = 0.172$) แสดงว่ายังมีตัวแปรอื่นที่มีผลต่อผลผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ยังไม่ได้นำมาศึกษาในที่นี้ คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถอธิบายโดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ดังนั้นสามารถสรุปสมมติฐานของการวิจัยได้ว่า ความสำเร็จของเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดลำพูน มีความสัมพันธ์กับ ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านสังคม การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และสภาพทางภูมิศาสตร์ โดยมีตัวแปร 5 ตัว คือ รายได้รวมทั้งครอบครัว ประสบการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ การมีส่วนร่วม และระดับการศึกษา ที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว นั่นคือหากเกษตรกรมีรายได้รวมทั้งครอบครัวในระดับที่สูง มีประสบการณ์ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมาก การเข้ามามีส่วนร่วมมาก และมีระดับการศึกษาสูง ตัวแปรที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ ล้วนมีผลทำให้จำนวนผลผลิตต่อไร่เพิ่มมากขึ้น และในขณะเดียวกัน การที่ประสบการณ์การฝึกอบรมกับปริมาณผลผลิตไม่สัมพันธ์กันนั้นเป็นเพราะว่าสมาชิกไปอบรมทุกครั้งก็จริง แต่การนำไปใช้ปฏิบัติจริงกลับมีสมาชิกบางส่วนเท่านั้นที่สามารถนำความรู้มาปฏิบัติ อีกทั้งสมาชิกส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติแบบเดิม ๆ จึงทำให้จำนวนครั้งในการอบรม เป็นผลลบ (negative correlation)

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของเกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

ปัญหา และอุปสรรคของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนต่อความสำเร็จ มีดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการระบาดของสัตว์ และแมลงศัตรูข้าว ที่สำคัญในพื้นที่สำรวจ ได้แก่ หนู หอยเชอรี่ และเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ส่วนโรคที่พบภายหลังจากการเข้าทำลายของศัตรูพืชคือ โรคขอบใบไหม้ และโรคใบไหม้ เกษตรกรป้องกันกำจัดเพลี้ย และโรคต่าง ๆ ด้วยการฉีดพ่นสารเคมีเกษตร ส่วนหนู และหอยเชอรี่ เกษตรกรให้ความเห็น และข้อเสนอแนะในการป้องกันกำจัดหนูในแปลงนาข้าวด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของหนู โดยกำจัดวัชพืชหรือกองวัสดุเหลือใช้ เพื่อมิให้หนูใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือหลบกำบัง ขณะออกหากินเวลากลางคืน และการใช้สารเคมีออกฤทธิ์ช้าระหว่างการปลูกที่อยู่ในรูปเหยื่อพิษสำเร็จรูปชนิดเป็น

ก่อน อาจใส่ลงในรุหนุ หรือวางตามแหล่งที่มีหนูระบาด เกษตรกรให้ความเห็น และข้อเสนอแนะ ในการป้องกันกำจัดหอยเชอรี่ด้วยการจัดเก็บทำลาย เมื่อพบตัวหอยและไข่ให้เก็บทำลายทันที การ ดัก และกั้นตามทางน้ำผ่าน การใช้ไม้หลักปักในนาข้าว และการใช้เหยื่อล่อ อย่งไรก็ตาม เกษตรกร เกือบทั้งหมด ต้องการให้ทางภาครัฐบาลส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกอบรมเรื่องการป้องกันศัตรูพืชในนาข้าว และส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบแปลงทุก ๆ ช่วงของการเจริญเติบโตของข้าว

2. ปัญหาการติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริม โดยที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมไม่ได้เข้ามาติดตามการปฏิบัติในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกรขาดแรง จูงใจ และไม่สามารถแก้ไขปัญหาในระดับไร่นาได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นเกษตรกรควรระบุจำนวนผู้ที่ จะเข้าการประชุมให้ชัดเจน อีกทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมควรมาให้ตรงตามวัน และเวลาที่ได้นัดหมาย จะ ทำให้ลดปัญหาการผิดพลาดในขั้นตอนการติดต่อประสานงาน

3. ปัญหาด้านการตลาด และราคาผลผลิต เกษตรกรสามารถผลิตข้าวพันธุ์ดีได้ แต่ในปัจจุบัน ตลาดยังไม่กว้างพอที่สามารถรองรับผลผลิตของเกษตรกรได้ในแต่ละปี อีกทั้งศูนย์ขยายพันธุ์พืช ขายตัดราคาเกษตรกร รวมถึงสาเหตุเนื่องจากการประชาสัมพันธ์ทางสื่อต่าง ๆ และการนำเสนอสินค้าที่ผู้นำเสนอไม่มีความรู้ในด้านการตลาด

4. ปัญหาทางด้านความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เกษตรกรส่วนใหญ่คิดว่า พื้นที่ของตนมีความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง ดังนั้นเกษตรกรจึงละเลยการใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่ม ปริมาณผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในแต่ละระยะ

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวชุมชนในเขตจังหวัดลำพูน เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรในโครงการผลิต เมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน และศึกษาปัญหา และความต้องการของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ โดยผล การศึกษาคั้งนี้สามารถนำมาอภิปรายแยกประเด็นไว้ ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ชุมชน ในจังหวัดลำพูน มี 5 ปัจจัยดังต่อไปนี้

รายได้รวมของครอบครัวเกษตรกร

นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกต่อจำนวนผลผลิตต่อไร่ จากการ วิจัยแสดงให้เห็นว่า มีเกษตรกรจำนวนเกือบครึ่งมีรายได้รวมของครอบครัวน้อยกว่า 50,000 บาทต่อ ปี และมีเกษตรกรเพียงส่วนน้อยมากที่มีรายได้รวมมากกว่า 300,000 บาทต่อปี ซึ่งเกษตรกรกลุ่ม

หลังนี้สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ปริมาณผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่มีระดับรายได้ครอบครัวน้อย เนื่องจากเกษตรกรสามารถจัดซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืชชนิดต่าง ๆ ได้ตามการหลักการปฏิบัติที่เหมาะสม (Good Agricultural Practices for Rice) (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544) รวมถึงการจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวได้จำนวนมากทำให้ระยะเวลาการเก็บเกี่ยวสั้นลงเป็นผลดีคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ข้าว เพราะหากเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ให้เร็วที่สุดภายหลังจากสุกแก่ จะทำให้เมล็ดพันธุ์ยังมีคุณภาพมากขึ้น (วัลลภ, 2540) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ รุจิพร (2543) ที่ได้ทำการติดตามโครงการเร่งรัดการผลิตและปรับปรุงคุณภาพข้าวหอมมะลิ โดยปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกร คือ รายได้รวมของเกษตรกร

ระดับการศึกษาของเกษตรกร

จากการวิจัยแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับประถมศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในระดับ 45 ถึง 54 ปี โดยมีระดับความรู้และประสบการณ์ที่เพียงพอจะสามารถรับการถ่ายทอดจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม และมีโอกาสได้เรียนรู้ในเรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ได้มากพอสมควร รวมถึงการปฏิบัติในการผลิตระดับไร่นาที่อาศัยพื้นความรู้เดิม (พรหมพันธุ์, 2543) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับสุนิสา (2545) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการยอมรับการปลูกข้าวอินทรีย์ ซึ่งเกษตรกรที่มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษามีรายได้ และผลผลิตจากการปลูกข้าวได้มากกว่าเกษตรกรในระดับการศึกษาอื่น ๆ รวมถึง ทรง (2540) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรทำนาในจังหวัดสิงห์บุรี พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรทำนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ คือระดับการศึกษาของเกษตรกร จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยด้านระดับการศึกษาของเกษตรกรมีผลต่อปริมาณผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และความสำเร็จของโครงการฯ

ประสบการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกร

จากประสบการณ์ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนเป็นระยะเวลา 2 ถึง 4 ปี ปรากฏว่า เกษตรกรเกิดทักษะ และมีประสบการณ์จนก่อให้เกิดความชำนาญในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวทำให้ผลผลิตต่อไร่สูงขึ้น และมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานตรงตามวัตถุประสงค์ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ โดยเมล็ดพันธุ์ที่ผ่านมาตรฐานเท่านั้นจึงจะนำไปใช้เพื่อกระจายแก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ได้ (กลุ่มข้าวทองส่งเสริมพืชไร่, 2545) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่บริสุทธิ์ ตรงต่อพันธุ์ มีความงอกสูง เมื่อปลูกแล้วจะให้ผลผลิตสูงและคุณภาพดีตรงตามวัตถุประสงค์ (สถาบันวิจัยข้าว, 2544) ซึ่งสอดคล้องกับ รุจิพร (2543) ที่กล่าวว่าปัจจัยด้านประสบการณ์การปลูกข้าวหอมมะลิมีผลต่อการยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกร จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยด้านประสบการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรมีผลต่อ ปริมาณผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และความสำเร็จของโครงการฯ

การมีส่วนร่วมของเกษตรกร

การดำเนินการตามโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนเกี่ยวข้องกับบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ ผู้ที่มีส่วนร่วมกับเกษตรกรที่สำคัญ ได้แก่ สมาชิกในกลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน เกษตรกรที่มีความสนใจและเห็นด้วยกับการดำเนินโครงการฯ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร ศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 7 จังหวัดเชียงใหม่ และกรมส่งเสริมสหกรณ์ทั้งในระดับหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัด โดยร่วมกันตัดสินใจดำเนินการพร้อมทั้งวางแผนการปฏิบัติงานแบบบูรณาการ ซึ่งแผนงานดังกล่าวถูกเสนอให้บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อขอความเห็นชอบ และเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกจนกระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง แผนดังกล่าวต้องได้รับการประเมินผล เพื่อระบุข้อดี และข้อเสียในการดำเนินงาน รวมถึงนำผลผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ได้กระจายให้แก่เกษตรกรเป้าหมาย จนครบจำนวน 1,000 ไร่ ในปีแรก โดยสมาชิกทั้งหมดมีส่วนร่วมรับผิดชอบในโครงการนี้ด้วยกันทั้งกลุ่ม

แต่ในความเป็นจริงมีเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการบางรายที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่ม เช่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกคณะกรรมการกลุ่ม การมีส่วนร่วมร่วมกันในการคัดเลือกพื้นที่จัดทำแปลงสาธิต การมีส่วนร่วมเข้ารับการอบรมจากเกษตรกรตำบล และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาภายในกลุ่ม โดยสอดคล้องกันกับการศึกษาของ (นัชชัย, 2536) ที่พบว่าปัจจัยในเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรมีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่

ประสบการณ์ในการฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์

ตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขของโครงการ (กลุ่มข้าว กองส่งเสริมพืชไร่ฯ, 2543) กล่าวว่าส่วนหนึ่งในการดำเนินโครงการ ต้องจัดให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนให้แก่เกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการฯ ซึ่งมาจากแหล่งถ่ายทอดหลัก 2 แหล่ง ได้แก่ โรงเรียนเกษตรกรข้าวในพระราชดำริ และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยเกษตรกรได้รับทราบและทำการผลิตอย่างถูกวิธีมากขึ้น มีผลทำให้เกษตรกรได้รับประสบการณ์จากการฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ จากแหล่งถ่ายทอดฯ ดังกล่าว

เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และคณะกรรมการบริหารกลุ่ม จนเกิดทักษะ และเข้าใจกระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ ก่อให้เกิดเป็นประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกอบรม กลุ่มข้าว กองส่งเสริมพืชไร่ฯ 2544 กล่าวว่า เกษตรกรในโครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิคการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว พร้อมทั้งได้แต่ยังมีเกษตรกรบางรายที่ไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งค่าเฉลี่ยในการฝึกอบรมการผลิตฯ อยู่ที่ 2.5 ครั้งต่อปี นับว่าน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเข้ารับการฝึกอบรมในช่วงระยะแรก 1 ถึง 5 ครั้งต่อปี จึง

กล่าวได้ว่าประสบการณ์ในการฝึกอบรมการผลิตเมล็ดพันธุ์จึงมีผลต่อปริมาณผลผลิต และความ
สำเร็จของโครงการฯ

2. ปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ชุมชน

ปริมาณน้ำฝน

จากการศึกษาปริมาณน้ำฝนของฤดูปลูกปี พ.ศ. 2546 มีปริมาณน้ำฝนต่ำกว่าปกติในรอบ 5
ปี (2542-2546) มีค่าเฉลี่ยเพียง 680 มิลลิเมตรต่อปี ซึ่งปริมาณน้ำฝนที่ต่ำนี้คงไม่พอเพียงต่อการเพาะ
ปลูกข้าวนาดำ กข.6 ซึ่งมีอายุการเก็บเกี่ยวยาวนาน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตเมล็ดพันธุ์
ต่ำลงในบางท้องที่ที่ได้ทำการศึกษา เมื่อพิจารณาการแพร่กระจายของน้ำฝนตลอดฤดูปลูก พบว่า
ช่วงระยะออกดอก ถึงเก็บเกี่ยว (ต.ค.-พ.ย.) ปริมาณน้ำฝนที่ตก 2 เดือนนี้ลดน้อยลงอย่างผิดปกติ ซึ่ง
จวงจันทร์ (2529) กล่าวว่า ในช่วงระยะเดือนตุลาคม เป็นช่วงระยะวิกฤตของการเจริญเติบโตข้าว
(ช่วงระยะออกรวง) ถ้าหากขาดน้ำจะทำให้ผลผลิตเมล็ดพันธุ์ลดลงมาก

ความอุดมสมบูรณ์ของดิน

จากการวิเคราะห์สภาพดินของกรมพัฒนาที่ดิน ปรากฏว่าสภาพดินในเขตจังหวัดลำพูนมี
ความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้ตลอดปี ซึ่งเป็นดินมีต้นกำเนิดมาจากการทับถม
ของตะกอนที่แม่น้ำปามา ในที่ราบลุ่ม และมักเป็นดินเหนียว (สำนักงานเกษตรจังหวัดลำพูน และ
สำนักงานที่ดินจังหวัดลำพูน, 2547) ซึ่งพื้นที่เหมาะสมมีด้วยกัน 3 แห่ง ได้แก่ ต.ทาสบเส้า ต.บ้าน
ปวง และ ต. วังผาง เพราะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ในพื้นที่อื่น ๆ พบว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความเหมาะสม
เพราะเป็นดินทรายไม่ขังน้ำ และเป็นดินเปรี้ยว ซึ่งความหลากหลายของลักษณะดิน และความอุดม
สมบูรณ์ของดิน ซึ่งทำให้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กข.6 มีช่วงของผลผลิตกว้างขึ้น (กรมส่งเสริมการ
เกษตร, 2544) ประกอบกับลักษณะของข้าวพันธุ์ กข.6 มีความสามารถที่เจริญเติบโตในพื้นที่ดิน
เปรี้ยวเค็ม และทนแล้งได้ดี (จวงจันทร์, 2529) ดังนั้นเกษตรกรจึงมีความเห็นว่ามันจำเป็นที่จะต้อง
ใส่ปัจจัยการผลิตที่ทำให้ดินมีสภาพที่ดีขึ้น ตามแนวทางการปฏิบัติการผลิตข้าวที่ดีและเหมาะสม
โดยการไม่ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ เสริมลงไปแปลงเพาะปลูกข้าว แต่เกษตรกรใส่เฉพาะ
ปุ๋ยเคมีที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเท่านั้น เพราะลงทุนน้อย และคิดว่าเพียงพอต่อ
การเจริญเติบโตของต้นข้าว

แนวคิดของงานวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอความคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดลำพูน ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกรข้าวเห็นควรให้ให้นักวิชาการเกษตรผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมการผลิตและจัดการผลผลิตข้าวระดับจังหวัด เชิญนักวิชาการผู้รับผิดชอบตำบลที่มีโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน เข้าร่วมรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน ใน ต. ป่าสัก อ.เมือง จ. ลำพูน ซึ่งเป็นจุดต้นแบบของโครงการนี้ให้ครบทุกขั้นตอน เพื่อนำความรู้เรื่องการผลิตข้าวไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรเป้าหมายในพื้นที่จำนวน 5 จุด ได้แก่ ต.ต้นธง อ.เมือง, ต.หนองขวง กิ่งอ.เวียงหนองล่อง, ต.ทาสบเส้า อ.แม่ทา และ ต. บ้านปวง อ. ห้วยช้าง

2. ด้านกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สมาชิก

ปรากฏว่ามี 3 ตำบลที่ประสบความสำเร็จได้แก่ ต.ป่าสัก ต.ทากาศ และ ต.ศรีบัวบาน จ.ลำพูน โดยได้ดำเนินการกระจายผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ จนครบตามจำนวนพื้นที่ทั้งหมด 1,000 ไร่ เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวมีการประชาสัมพันธ์ที่ดี ส่วนตำบลอื่น ๆ ที่ไม่ได้กระจายเมล็ดพันธุ์จะนำผลผลิตของไปส่งให้กับสหกรณ์การเกษตรเพื่อคัดคุณภาพ และนำไปจำหน่ายเป็นเมล็ดพันธุ์ อีกทั้งในบางพื้นที่ของปี พ.ศ. 2546 ประสบปัญหาฝนทิ้งช่วงทำให้เกษตรกรนำเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้เก็บไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ศูนย์ขยายพันธุ์พืชเขตที่ 7 จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ผลิตได้มาจำหน่ายให้แก่สหกรณ์และกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ทำให้ราคาต่ำกว่าทุกปี

ข้อเสนอแนะจากผู้ที่ทำวิจัยในการนำผลไปประยุกต์ใช้

1. ควรจัดให้มีการคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันไป ควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ในทุกตำบล และหมู่บ้านเป้าหมาย รวมถึงจัดคณะกรรมการกลุ่ม หรือ อบต. ให้เป็นผู้ช่วยตัดสินใจ โดยให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขของการระบุพื้นที่ที่เหมาะสม ซึ่งมีส่วนช่วยให้เกษตรกรที่เข้าร่วมอยู่ในโครงการฯ ดังกล่าว ได้ปริมาณผลผลิตต่อไร่เพิ่มมากขึ้น และส่งผลให้มีการกระจายเมล็ดพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานต่อไปในอนาคต

2. ควรจัดให้มีการคัดเลือกเกษตรกร ที่มีความตั้งใจในการปฏิบัติตามแผนการดำเนินงาน ของโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน โดยขึ้นต้นจัดให้มีการประชาสัมพันธ์แผนการดำเนินงานของโครงการฯ ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้เกษตรกรมาสมัครให้มากที่สุด จากนั้นให้คณะกรรมการกลุ่ม หรือ อบต. เป็นผู้คัดเลือกให้ตรงตามเงื่อนไข และหลักเกณฑ์ในการเข้าเป็นสมาชิก โดยจะได้เกษตรกรที่มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมโครงการฯ โดยแท้จริง

3. เจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอ และตำบลต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และความตั้งใจเอาใจใส่ต่อเกษตรกรในโครงการฯ ให้มากขึ้น ทั้งงานด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิต การพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยต้องพบปะเกษตรกร โดยตรงและต่อเนื่อง และเป็นกันเอง

4. ด้านกรมส่งเสริมการเกษตร ควรจะให้เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องในแต่ละปีการเพาะปลูก โดยติดตามผลการดำเนินงานในโครงการฯ โดยละเอียด และจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมด้วยกันในแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบอีกครั้งว่ามีขั้นตอนการดำเนินการใดที่ผิดพลาดอุปสรรคโครงการฯ ซึ่งกรมส่งเสริมจะได้ข้อมูลจากระดับรากหญ้าอย่างแท้จริง ซึ่งจะได้ขยายผลต่อไปในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรจะศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรอื่น ๆ ที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน
2. ควรจะศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าว กข.6 ในแต่ละพื้นที่เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง
3. ควรจะศึกษาความพึงพอใจของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ในระดับท้องถิ่นต่อโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน